

De Fato Homericō.

Auctore Fr. Bumke.

Prospere atque adversi humanae vitae eventus partim e moribus factisque uniuscujusque pendent, partim in numinis divini arbitrio sunt positi. Secundum hanc opinionem, apud omnes in orbe terrarum populos divulgatam, bona malaque aut nostra opera contrahi commutarique possunt, aut ex causis, quas nec perspicimus nec cogitando assequi possumus, a numine supremo, quod cuncta regit, nobis immittuntur. Eandem hanc de rebus humanis sententiam jam in scriptoribus veterum satis exultam videmus. Attamen apud eosdem aliam quandam potestatem invictam, inevitabilem, majorem etiam quam divinam, quin imo deorum arbitrio interdum oppositam eique repugnantem deprehendimus, quae fatum vulgo denominatur. Haec fati notio, in tragicis scriptoribus imprimis obvia, nostris temporibus viros doctos nacta est, qui eam sibi sumerent tractandam, praesertim quatenus in Aeschylo et Sophocle appareat. Nemo autem, quod equidem sciam, exstitit scrutator fati homerici, quod tanto magis admirari debemus, quum Homerus summo jure princeps omnium antiquitatis scriptorum praefulgeat et frequens ejus lectio etiam ad hanc rem doctorum virorum attentionem convertere potuisset. Quare jam non supervacaneum omnino laborem mihi imposuisse videor, quamvis non satis gratum fructuosumque, si inquiri, quantum in materia tam lubrica fieri potest, accuratius, qualem de fato ideam Homerus animo conceperit, locos illos paucissimos excutiens, qui ad judicium ea de re ferendum stabiliendumque vim quandam habere videantur. Primum igitur ad quaestionem accedamus, num Homerus jam supremam illam rerum humanarum legem agnoverit necne?

Omitto omnes illos locos, ubi voces *μοῖρα, μόρος, αἶσα, οἶτος, χοειῶ,* τὸ πεπρωμένον leguntur sine ullo additamento, unde sensus earum manifestior fiat. Nam etsi hi loci docent, certum quendam vitae cursum homini vel nascenti vel nondum nato ante constitutum esse, id tamen non docent, utrum divinitus an aliunde tales eventus praestituti sint.

Loci classici, qui mihi, quoties de hac re cogitavi, magni momenti videbantur, quique demonstrant, μοῖραν illam a diis non pendere, sed propriam quandam potestatem esse, leguntur II. XVI, 433 seqq. et II. XXII, 174. Primo loco Jovem, summum rerum divinarum humanarumque moderatorem, ut saepissime vocatur a diis mortalibusque, utque ipse se nuncupat, de morte filii carissimi Sarpedonis a Patroclo instante querentem audimus:

ὦ μοι ἐγὼν, ὅτε μοι Σαρπηδόνα, φίλτατον ἀνδρῶν,
μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενoitιάδαο δαμῆται!
διχθὰ δέ μοι κραδίη μέμογε, φρεσὶν ὀρμαίνοντα,
ἢ μιν ζῶν ἐόντα μάχης ἄπο δακρυόεσσης
θεῖω ἀναρπάξας Λυκίης ἐν πίονι δήμῳ,
ἢ ἤδη ὑπὸ χερσὶ Μενoitιάδαο δαμάσσω.

Exclamatio ὦ μοι ἐγὼν et quae proxime sequuntur verba satis demonstrant, Jovem se obstrictum confiteri potestate quadam ipsi superiore, quae h. l. μοῖρα dicitur. Cur autem querelas efferret, si penes eum esset, fatum commutare? cur in sequentibus Juno admiratione stupet, quod pater deorum non confestim fato voluntatem suam submittat? dicit enim:

αἰνότατε Κρονίδη, ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες!
ἄνδρα θνητὸν ἐόντα, πάλαι πεπρωμένον αἴση
ἄψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηγέος ἐξαναλῦσαι;

Utitur etiam verbis πάλαι πεπρωμένον cum emphasi quadam, quibus h. l. idem significare videtur, quod multis aliis locis dicitur γεινομένῳ τέτυκται, γεινομένῳ θεοὶ ἐπεκλώσαντο et fatum illud inevitabile designat. Denique μοῖρα h. l. tanta vi Jovis arbitrio, cui innumeris aliis locis maximum momentum tribuitur, opposita est, ut eam omnino voluntate Jovis majorem, saltem ab ea diversam intelligere debeamus.

Jam ad alterum locum, huic valde consimilem, transeamus, ubi de Hectore jam ter circa Trojae moenia ab Achille acto sermo est:

ἀλλ' ἄγετε, φράζεθε θεοὶ καὶ μητιάασθε,
ἢέ μιν ἐν θανάτοιο σώσομεν, ἢέ μιν ἤδη
Πηλείδῃ Ἀχιλῆϊ δαμάσσομεν, ἐσθλὸν ἐόντα.

Τὸν δ' αὖτε προσέειπε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη·
ὦ πάτερ, ἄργιμέωνε, κελαινεφές, ὅσον ἔειπες!
ἄνδρα θνητὸν ἐόντα, πάλαι πεπρωμένον αἴση,
ἄψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηγέος ἐξαναλῦσαι;

Etiam hic Jupiter dubius cernitur, Hectoremne Achilli trucidandum permittat nec ne. Iisdem plane verbis Minerva exprobrat Jovi pertinaciam, qua Hectorem fato inevitabili eripere conatur. Qui locus tanto magis nostrae sententiae suffragari videtur, quod altera ratio, cur id fieri nequeat, quod Jovi exoptatum foret, desideratur. Supra enim Juno addiderat:

φράζεο, μή τις ἔπειτα θεῶν ἐθέλῃσι καὶ ἄλλος
πέμπειν ὄν φίλον νῖόν ἀπὸ κρατερῆς ὑσμίνης·

πολλοὶ γὰρ περὶ ἄστυ μέγα Πριάμοιο μάχονται
 νίκες ἀθανάτων, τοῖσιν κόπον αἰνὸν ἐνήσειε

quibus verbis Juno maritum commonefacit, fore ut reliqui quoque dii filios suos servare cupiant; hoc autem loco nihil ejusmodi legitur et Jupiter ad memoriam fati irrevocabilis potentiam ablegatur.

Alios locos conquirit, quibus fatum non minus indubitanter appareat, locus Il. XX, 300 dignus videbatur, qui in medium proferretur. Neptunus certamen inter Aeneam et Achillem singulare intuens animadvertit, pugnam illi infaustam fore, ni deus aliquis adjutor accedat. Quapropter diis considerentibus deliberandum proponit, aequumne sit, Aeneam morti praesenti subtrahere, quoniam fati jussu ad stirpem Dardani propagandam destinatus sit. Jovem enim sine dubio aegre laturum, si ipso absente vir occideretur, cui fatum vitam non invideret. Videmus itaque, deos religione quadam ductos fati jussa explere, etiamsi ipsis exoptata non sunt. Nam Neptunus, Trojanis infestus, atque adeo Juno et Minerva, quae omnes Trojanos extinctos volunt v. 313, in servando Aenea conspirant, ne fato adversentur. Neptunus igitur pugnae tumultui se immiscens Aeneam prohibet, quominus inconsulte Achillem aggrediatur.

Vidimus hucusque, fati potentiae deos non minus quam homines subjectos esse atque ex ejus summo arbitrio omnia, quae fiunt, pendere. Nihilominus ex aliis locis apparet, fati potestatem, etiamsi nemo adversa fronte ei repugnare potest, tamen nonnumquam evitari atque effugiri posse, et, quae jubet fatum, non semper prorsus immutabilia et necessaria esse. Primum enim decreta ejus non semper simpliciter, sed sub conditione aliqua dantur, quae, si vitatur, fatum quoque, quod e conditione pendet, mutari potest. Deinde diis quoque aliqua vis concessa erat, qua ad fatum quodammodo mutandum et declinandum uti poterant. Prioris rei testes sunt loci Il. IX, 411 et Od. VIII, 506. Ibi enim Achilles duplex hoc fatum sibi instare dicit, ut aut ingloriam vitam degens ad extremam senectutem perveniret aut immortalem gloriam consequutus immaturam mortem oppeteret. Altero loco Trojani ligneum ante moenia urbis constitutum equum admirantes dubii sunt, quid de eo faciendum sit. Trifariam partitae sunt sententiae, ex quibus ea tandem praeplacet, quae omnino urbi perniciosa futura erat:

αἶσθαι γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὶν πόλις ἀμφικαλύψῃ
 δουράτεον μέγαν Ἴππον.

Si igitur Achilles quietam quam splendidam vitam agere maluisset, fatum illud, quod ὠκύμορον eum esse jussit, non explevisset; si Trojani equum intactum reliquissent, pernicietas illa fatalis non in urbem irruisset.

Esse autem deorum aliquam etiam vim in res fatales, ii loci, quos supra attuli, Il. XVI, 433 et XXII, 174 probant. Nam etiamsi Jupiter voluntatem suam fato submittit, dubitat saltem, an fatum mutari vel differri possit. Il. XVI, 433 enim animum ejus subit cogitatio de Sarpedone in Lyciam transponendo, ut neci eum eriperet: Junonis autem hortatu adductus patitur, eum fato occumbere. Antea vero, cum apud naves pugnaretur, simili vitae periculo eundem Sarpedonem eripuerat Il. XII, 402. Potuit ergo mortem ab eo propellere,

idque pugna apud naves conserta fecitet Il. XVI, 433 non minus sine dubio facere potuisset, si fas esse putavisset, fati decretis diutius resistere.

Si igitur hos similesque locos Il. XX, 300. XXI, 365. XVI, 651. 685. intuemur, videmus, Jovem aliosque deos e. g. Neptunum Od. V, 41 fati decreta non prorsus abolere quidem, sed paullum immutare aut effectum eorum retardare potuisse. Adde quod, si fatum ad effectum adducendum erat, exsecutore opus erat. Eam autem personam saepissime dii agebant. Inde fit, ut Achilles Il. XXII, 365 in haec verba erumpat: „necem meam fatalem accipere paratus sum, quando Jupiter et reliqui dii id perficient (*τελέσσω*).“ Possum similes locos afferre: nonnullos infra afferam.— Si autem fati exsecutores sunt dii, consentaneum est, tempus executionis quodammodo ex arbitrio eorum pependisse: aliter enim servi, non ministri fatorum forent et arctioribus limitibus circumscripti essent, quam majestatem eorum decet.

Huc pertinere mihi etiam videntur loci aliquot, quorum sensus difficilior sane est, quos tamen ex iis, quae ante dixi, explicari posse credo. Il. XXII, 208 quum diu pugna inter Achillem et Hectorem anceps fuisset, Jupiter trutinam sumit lancibusque fata (*κῆρας*) pugnantium imponit. Hectoris lanx deorsum fertur, inde Hector ab Apolline, qui ei hucusque praesens auxiliatus erat, deseritur et Achilli succumbit. Primum hos versus intuentibus in mentem venire potest, Jovem trutina illa examinare voluisse, uter fatum explorare deberet, vel, utrum tempus, quo Hectori moriendum erat, jam adesset necne. Ea autem, quae praecedunt, satis demonstrant, Jovem non dubitare, quin Achilles victor futurus sit; demonstrant praeterea, ne id quidem dubitare Jovem, utrum nunc an postea cadere debeat Hector: nam ipse Minerva hortante concesserat, ut tandem haec pugna fatalis Hectori fieret. Qui ergo hujus loci sensus est? — Ex mea quidem sententia Jupiter nullo alio consilio lancibus utitur, quam ut significet omnibusque diis notum faciat, fatum nunc demum expletum iri, se id amplius non morari. Continuo igitur Apollo desinit auxilio suo Hectorem prosequi et pugna cito dirimitur. Quod igitur Graeci dicunt metaphora a lancibus deducta *ῥοπήν ἔχει πρὸς τι*, quod Latini, eadem metaphora utentes, dicunt momentum alicujus rei facere, id apud Homerum longiore hac allegoria expressum est. Non aliter sine dubio Virgilius hunc locum intellexit Aen. XII, 725 seqq. Nam et apud eum Jupiter, dum Aeneas et Turnus pugnant, duas aequato examine lances sustinet et fata imponit diversa duorum. Neque tamen apud eum magis quam apud Homerum trutina dubitationis signum est, sed tempus discriminis instare designat. Macrobius quidem Saturn. V, 13 eum vituperat, quod sero et cum jam manifestum sit, Turnum periturum, Jupiter hoc faciat; sed sine dubio Virgilius melius quam grammaticus Homeri sensum assequutus est.

Eadem prorsus ratio est alterius loci Il. VIII, 68 ubi Jupiter, postquam pugna inter Graecos et Trojanos anceps diu steterat, tandem rem exporrectis lancibus decernit. Ne ibi quidem dubitationem sed decisionem lances significant. Quod etsi per se non est prorsus manifestum, ex comparatione loci superioris tamen facile colligi potest.

Duo sunt praeterea loci Il. XIX, 223 et XVI, 658, ubi Hōmerus simpliciter dicit Ζεὺς κλίνει πάραντα. Sensus est, eventum pugnarum a Jovis nutu pendere. Hanc si recipimus explicationem, his quoque locis illud probatur, quod supra exposui, Jovem moravi fati decreta et tempus, quo effectum habere debeant, statuere potuisse atque ejus rei signum, quum graviores casus instarent, trutinam fuisse.

Ex iis, quae hucusque dicta sunt, intelleximus, nihil contra fatum fieri posse: ne dii quidem homines, quibus maxime favent, mortis fato eripere possunt. cf. Od. III, 236 seqq.

ἀλλ' ἤτοι θάνατον μὲν ὁμοῖον οὐδὲ θεοὶ περ
καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλακμέμεν, ὅπποτε κεν δῆ
Μοῖρ' ὀλοή καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο.

Hector Il. VI, 486: „Nemo me contra fatum ad inferos praemature mittet; fatum vero nullus umquam homo est, qui effugerit.“

Nihilominus haud raro apud Homerum sermo est de rebus ὑπὲρ μόρον, ὑπὲρ αἴσαν factis. Ejusmodi loci magnam sane difficultatem parere et iis, quae supra dicta sunt, prorsus repugnare videntur. Posset haec difficultas elevari, si verba illa non contra sed praeter fatum interpretaremur. Tunc enim, si homo quidam diceretur ὑπὲρ μόρον malum aliquod sibi conflasse, sensus foret, eum hominem praeter fatalia mala alia spontanea sua culpa vel sua inscitia sibi peperisse. Nam non omnia, quae fiunt, fato longe ante disposita sunt, sed permulta sive deorum sive hominum arbitrio permittuntur, dummodo ne manifesta fati decreta infringantur.

Sed quominus hanc faciliorem explicationem amplectar, deterrent me loci aliquot, quorum satis erit unum afferre. Il. XX, 335 Neptunus Aeneae dissuadet, ne cum Achille longe fortiori certamen ineat, his verbis:

ἀλλ' ἀναχωρῆσαι, ὅτε κεν συμβλήσῃαι αὐτῷ,
μὴ καὶ ὑπὲρ μόρον δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι.

Scimus autem aliunde, fati sententiam esse, ut Aeneas bello trojano superstes sit et regnum in reliquias Trojanorum obtineat, cf. Il. XX, 300 seqq. Si itaque ab Achille jam interemptus esset, hic exitus non praeter fatum ei accidisset, sed fati decretum prorsus immutatum, imo subversum esset. Confitemur itaque, has voces nihil aliud significare, quam contra fatum et videamus, quomodo nonnulla contra fatum fieri possint. Nam quum ne deorum quidem potestas sufficiat ad fatum omnino perturbandum, consentaneum non videtur, homines quidquam contra voluntatem ejus facere posse.

Omnes loci, in quibus haec locutio invenitur, paucissimis exceptis, de quibus postea dicturus sum, ita fere concepti sunt: ibi Troia vel contra fatum capta fuisset, vel aliud quiddam evenisset, nisi etc., aut: verebatur, ne Troja vel contra fatum caperetur. In omnibus nihil revera contra fatum fit, sed dicitur tantummodo, res paene eo deductas esse, ut, ni aliud quiddam intervenisset, talis eventus secutus esset. Tantum igitur abest, ut hi loci fati potestatem infirment, ut doceant, nihil contra ejus sententiam evenire. Quod si Homerus e. g. dicit, Achillem paene fato invito, sua

sola vi fretus, urbem trojanam capturum fuisse, illa mihi mera hyperbole ad fortitudinis ejus laudem augendam esse videtur, ut Galli, cum dicere volunt, hominem quendam omnia fecisse, quae fieri potuerint, dicere solent: faire l'impossible. Simili hyperbole etiam Neptunus loco supra allato, quum Aeneam a pugna dehortatur, usus esse videtur, saltem illud concedendum est, Aeneam non revera contra fatum occubuisse, id quod demonstrandum foret, si quis contenderet, invito fato quidquam fieri ab homine posse.

Est tamen locus, qui huic sententiae adversatur Od. I, 34. 35 ubi Jupiter dicit, homines vel contra fati benigniorem voluntatem sua culpa pleraque mala sibi gignere:

*ὦ πόποι, οἷον δὴ νῦν θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
ἔξ ἡμέων γὰρ φασὶ καὶ ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῆσιν ἀπισθαλίησιν ἐπέρμορον ἀλλεῖ ἔχουσιν.*

Hic locus nihil aliud dicit, quam ne fatum quidem homini invito atque repugnanti benefacere posse. Potest ergo homo sortem suam, etsi fata ei arri- dent, in deterius mutare, id quod sane Graeci negare non potuissent, nisi in- sano conatu omnem liberam agendi optionem tollere voluissent.

Restat, ut de alio loco, qui est Il. XVI, 780 loquamur, ubi diserte nar- ratur, Graecos, postquam diu de corpore et de spoliis Cebrionis pugnaverint, tandem *ὑπὲρ αἴσων* victoriam reportasse. Qui locus, quantam difficultatem af- ferat, si ex mea ratione explicandus est, video. Nihilo tamen melius expli- cari posse videtur, si verba illa „praeter fatum“ explicabo. Omnia enim, quae praecedunt, docent, Patroclo quidem illum diem fatalem fuisse, nihil autem continent de fato quodam, quod sive Cebrioni sive Graecorum exercitui impen- dere dicatur.

Et sane mirum non est, si hac in re locos homericos deprehendimus, quos parum intelligimus, quum paene necesse sit, poetam interdum talibus in locis obscuritate quadam laborare. Nam fati notio nihil aliud est, quam hy- pothesis quaedam, quam Graeci sibi finxerunt ad explicandas causas, propter quas quidque in vita humana fiat. Haec autem hypothesis arctissime conjuncta est cum quaestionibus et gravissimis et ad intelligendum difficillimis. Non igitur, inquam, mirum est, si poeta, qui in gente ad philosophiam prorsus rudi vixit, non satis sibi semper constat, si titubat interdum resque confundit atque perturbat. Illud quum per se verisimile sit, videor etiam manifesta ejus rei vestigia indicare posse. Huc praesertim pertinere credo, quod, quae alias *μοῖρα*, *αἴσα* vocatur, saepe etiam *μοῖρα θεοῦ*, *μοῖρα θεῶν*, *Διὸς αἴσα* etc. dicitur, ita ut po- testas illa fati, quam a diis prorsus diversam esse judicavimus, his locis ex ip- sorum voluntate manare dicatur. Singulos quoque eventus nonnumquam fato evenisse dicit Homerus, et tamen aliis locis deos eorundem facit auctores. — Si quis locos ejusmodi repugnantes urgeret, numquam rem ad liquidum per- duceret. Satius videtur, ex locis quibusdam perspicacibus, quid Graeci anti- quissimi ea de re senserint, investigare atque inconstantias nonnullas et contradi- ctiones populo nondum satis exculto ignoscere.

Schul-